

LBRIS

We know
books

Colecție inițiată și coordonată de
FILIP-LUCIAN IORGA

TUDOR VIȘAN-MIU

MAREȘALII PALATULUI
Demnitari ai Curții regilor României
1866-1947

Cuvânt însoțitor de Andrew Popper
Prefață de Andrei Florin Sora

CORINT
BOOKS
—2022—

ANIC-PCM = ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri.

ANIC-PCM-CM = ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar¹

ANIC-Stârcea = ANIC, Fond familial Stârcea

BNR-CS = Biblioteca Națională a României, Colecții Speciale, Arhiva Istorică

BNR-CS-B. = BNR-CS, Fond Brătianu

BNR-CS-St. = BNR-CS, Fond Saint Georges

Jurnal de audiențe regina Elena, I și II = ANIC-CROf., Regele Mihai, dos. 10/1940 și dos. 11/1940

Memorii Stârcea, I–VI = ACNSAS, Fond Penal. dos. 10.933, Arhiva specială Problema „23 august”, memorii Ioan Mocioni-Stârcea, vol. I (sinteză), vol. II–VI (text dactilografiat)

MOf. = Monitorul Oficial²

ABREVIERI PENTRU TERMENI

A.S.R. = Alteța Sa Regală

C.A. = consiliu de administrație

coord. = coordonator

dos. = dosar

ed. = editor / îngrijitor de ediție

f/v = față / verso

ÎDD = Înalt Decret Domnesc

ÎDR = Înalt Decret Regal

M.S. = Majestatea Sa

n. = nota (n. n.), sublinierea (subl. n.), traducerea (trad. n.) autorului pentru citate

¹ Se referă strict la Guvernarea Antonescu, 1940–1944 (v. Bibliografie/ANIC).

² De la 1 ianuarie 1928, *MOf.* a apărut în două părți (Partea I-a, Partea a II-a). Pentru anii 1928–1947 am adăugat indicația „*MOf.*, II” numai când am citat Partea a II-a.

I. SERVICIUL MAREȘALATULUI LA CURTEA REGALĂ

Înainte de toate, se cuvine să lămurim proveniența cuvântului „mareșal”, răspândit în limbile romanice și anglo-saxone: sensul original, din care au derivat cele actuale, trimitea la un rol legat de grajdurile regale. Distincția clară între funcția militară și demnitatea în slujba unui suveran¹ a apărut odată ce ierarhia în stat s-a diferențiat de cea a Palatului Regal, iar armata s-a profesionalizat, comanda forțelor militare organizându-se independent de poziția la Curtea Regală².

¹ Precizia limbii germane ne ajută să deosebim cu ușurință rangul militar, *Feldmarschall*, și demnitatea de la Curte, *Hofmarschall*.

² În Regatul Franței, nobilii care primeau titlul de „mareșal” erau curteni, având o funcție militară: „le maréchal général des logis” îndeplinea un rol similar celui de șef de stat-major, iar, dintre generalii care primeau titlul de „mareșal”, suveranul putea numi „le maréchal général des camps et armées du roi”, care devenea comandantul forțelor militare ale Franței. La Curtea împăratului Napoleon I Bonaparte, „marele mareșal al Palatului”, unul dintre cei șase mari demnitari, superviza personalul și serviciile Curții. Titularii funcției – Géraud-Cristophe-Michel Duroc (1804–1813) și Henri-Gatien Bertrand – au fost militari, fără a avea și rangul militar de „mareșal” (Sylvain Cordier, *Napoleon: The Imperial Household*, Editions Hazan, Montreal Museum of Fine Arts, Paris, 2018, pp. 28, 34, 46). Modelul de organizare al Curții Imperiale Franceze a influențat monarhiile secolului XIX (*ibidem*, p. 43).

Acest fenomen îl întâlnim și în spațiul românesc, când portofoliile ministeriale înlocuiesc dregătoriile.

La Curțile domnești ale Valahiei și Moldovei au existat o seamă de demnitari ale căror sarcini priveau serviciile la dispoziția principelui. În zorii modernității, ceremonialul de Curte, condus până atunci după tradiții românești altoite cu influențe bizantine și otomane, a preluat elemente ale modelului francez. Nu trebuie să ne mire că, după unirea Principatelor Române, mareșalul Palatului Domnesc de la București, colonelul Teodor Cazimir¹, a stabilit protocolul luând în seamă normele Curții Imperiale Franceze².

La venirea pe tronul românesc, în anul 1866, principele Carol I a împărtășit preocuparea găsirii unei armonii între uzanțele monarhiilor apusene și specificul local. Această situație a surprins-o mareșalul Theodor Văcărescu când, onorând solicitarea principelui de a redacta manualul de

¹ Teodor Cazimir (1820–1869), adjutant domnesc, mareșal al Curții principelui Alexandru Ioan Cuza (1859–1866). Familia Cazimir, cu origini poloneze, s-a stabilit în Basarabia în secolul XVII. Un văr de gradul doi, Emil Cazimir (1841–1918), fiul unui alt Teodor Cazimir (1815–1878), a fost adjutant al regelui Carol I și om politic (Genealogia familiei Cazimir, la ANIC, Fond Cazimir, dos. 1).

² „Manualul de ceremonial” folosit la Curtea împăratului Napoleon al III-lea Bonaparte, tipărit în februarie 1860 la Imprimeria Imperială din Paris, a fost utilizat ca sursă de inspirație de Teodor Cazimir. Exemplarul său s-a păstrat în arhiva George D. Florescu (Dan Simionescu, *Literatura românească de ceremonial: condica lui Gheorgachi, 1762: studiu și text*, Fundația „Regele Carol I”, București, 1939, p. 251). Textul ceremonialului imperial francez a fost adaptat pentru Curtea principelui Cuza (Ștefania Dinu, „Ceremonialul Curții domnitorului Alexandru Ioan Cuza”, comunicare în cadrul Colocviului Național de Istorie, Muzeul Național Cotroceni, ediția a XXII-a, mai 2020).

ceremonial al Curții Domnești, a înaintat lucrarea cu un raport explicativ:

„În România, unde principiul monarhic este vechi ca și existența Statului, ceremonialul nu este ceva nou și necunoscut. Chiar de la fondarea lor, Principatele Moldovei și Țării Românești au avut reguli și obiceiuri fixe pentru solemnitățile publice (...). Cu trecerea timpului, multe din regulile ceremonialului s-au prefăcut la noi, s-au pus în acord cu marile preschimbări politice și sociale ce au urmat în țara noastră; multe s-au pierdut sau înlăturat, nemaicorespunzând cu organizarea și instituțiile noastre moderne. Printre acelea pe care tradiția ni le-a trimis până în zilele noastre sunt unele cu totul caracteristice (...) Apreciator judicios al străvechilor noastre datini, restatornicitor înțelept al mândrelor amintiri naționale, Măria Ta voiești a reînsufla pe cele mai bune, pe cele mai scumpe din ele”¹.

Sintetizând „regulile și obiceiurile care s-au afirmat până acum la Curte”, manualul de ceremonial ilustrează, în drumul emancipării de sub suzeranitatea otomană și obținerea recunoașterii internaționale a unui stat român suveran și independent, aspirația românilor, la nivelul elitelor, de a fi „europeni”. Actul proclamării Regatului României, în anul 1881, a dat dreptate generației care a mizat, în realizarea proiectului național, pe un raționament care s-a dovedit corect: un principe european va

¹ Theodor Văcărescu, *Ceremonialul Curții Domnești a României*, Tipografia Curții, București, 1876. pp. 5–6. Lucrarea a fost republicată, cu adăugiri, după ridicarea Curții la rangul regal: idem, *Ceremonialul Curții Regale a României*, Tipografia F. Göbl, București, 1882.

întemeia o dinastie națională și va servi națiunea a cărei Coroană o poartă¹.

MAREȘALUL, „CEL MAI ÎNALT DEMNITAR AL CURȚII”

În Europa de la mijlocul secolului XIX, vremurile în care suveranii aveau în jurul lor sute de curteni erau de mult apuse. S-a păstrat, însă, o reminiscență la nivelul limbajului, în a face diferența între „Curtea” și „Casa” unui monarh, chiar dacă cele două noțiuni au ajuns, în timp, să exprime aproximativ aceeași realitate. În trecut, „Curtea” îngloba întregul anturaj al suveranului, ajungând, în modernitate, să-și reducă dimensiunea până la a se confunda cu personalul aflat în slujba monarhului, orânduit într-o „Casă” a acestuia². Este momentul în care, pentru a putea menține fastul, esențial prestigiului monarhic, s-a dezvoltat preocuparea unei organizări eficiente a Curții, pe care o întâlnim mai ales în spațiul german³ și austriac⁴.

În organizarea Curții sale, principele Carol I a ținut cont de orânduirea existentă la Palatul Domnesc în anii

¹ Pe larg, la Liviu Brătescu, *România la răscruce. Anul 1866*, Institutul European, Iași, 2014.

² Xavier Mauduit, „Le ministère du faste: la Maison de l'Empereur Napoléon III”, în *Parlement[s], Revue d'histoire politique*, 2008/3, pp. 71–76.

³ În Regatul Hanovrei, mareșalul Palatului, Ernst von Malortie (1804–1887), a elaborat îndrumarul *Der Hof-Marschall: Handbuch zur Einrichtung und Führung eines Hofhalts (Mareșalul Curții: manual pentru organizarea și conducerea unei Curți)*. Publicată în 1842, lucrarea a primit o a doua ediție în 1846.

⁴ Privind eforturile de organizare eficientă a Curții austriece în timpul domniei împăratului Franz Iosef al Austro-Ungariei (1848–1916), vezi Martina Winkelhofer, *The Everyday Life of the Emperor: Francis Joseph and his Imperial Court*, trad. Jeffrey McCabe, Haymon-Verlag, Innsbruck, 2012.

domniei predecesorului său. În locul unor ierarhii complicate, prezente în alte state monarhice, Carol I a înțeles că „serviciul Curții” trebuie restrâns la posibilitățile și nevoile reale ale României. La început, Casa Domnească avea câteva zeci de angajați, grupați în mai multe departamente: Cancelaria, Administrația și Intendența. Militarii activi de la Palat – adjutanți¹ și ofițeri de ordonanță – alcătuiau „Casa Militară”².

Între demnitarii Curții, cel dintâi era mareșalul. Secretarul principelui, Émile Picot³, într-o scrisoare particulară din 7 decembrie 1866, adresată mamei sale, descria funcțiile acestuia:

„Domnul Filipescu tocmai a fost numit în funcția de mareșal al Curții (Hofmarschall). Cred că este un om sincer devotat și în care se poate avea toată încrederea. Întrucât are o familie, continuă, bineînțeles, să locuiască în casa pe care o deține în oraș [Casa Librecht-Filipescu – n. n.]; vine la birou

¹ Calitatea de „adjutant” era precizată imediat după gradul militar, titlatura fiind întrebuițată și după încheierea serviciului în Casa Militară Regală, când, conform tradiției, suveranul acorda foștilor adjutanți titlatura de „adjutant onorific”, alături de dreptul de a purta în continuare cifra regală și eghileții de adjutant regal.

² Structura a purtat diferite denumiri: Stat Major Princiar (1859–1866), Stat Major Domnesc (1866–1881), Casa Militară Regală, cu un Stat Major Regal (după 1881). În timpul mobilizării armatei s-a constituit un Cartier Domnesc (1877–1878), apoi un Cartier Regal (1913; 1916–1919), a căror funcție pe lângă suveran poate fi asemănată celei îndeplinite, la nivelul armatei, de Marele Cartier General (o structură de comandă temporară, înstituită la momentul mobilizării). Cf. Dumitru-Dan Crișmaru, *Elita militară românească în timpul lui Carol I (1866–1914)*, Editura Militară, București, 2017, pp. 69–71.

³ Émile Picot (1844–1918), jurist și filolog, secretarul de limbă franceză al principelui Carol I în anii 1866–1867.

numai în timpul zilei, iar mesele se țin la Palat doar atunci când se adună câțiva invitați. Atribuțiile sale nu se suprapun în niciun moment cu ale mele. *El este responsabil numai de personal, de invitați și de chestiuni de acest gen* (subl. n.). Astfel, nu trebuie să-mi fac griji că voi intra vreodată în conflict cu el. Mai presus de toate, îi este interzis să exprime orice opinie politică¹ (trad. n.).

O dilemă cu care s-a confruntat principele Carol I, el însuși format ca ofițer, a fost în stabilirea raportului între personalul „Casei Civile” și ofițerii din „Casa Militară”. Un semn al unei îndoieli îl găsim în proiectul unei „Înalte decizii” elaborate în iulie 1873, care stabilea funcțiile marelui: asupra primei variante, în care mareșalul era „cel mai înalt funcționar al Curții”, se revenea cu creionul, în locul „Curții” scriindu-se „Casa Civilă”². Chestiunea s-a tranșat, însă, așa cum vedem în *Ceremonial: „Mareșalul Curții și al Casei Domnești este cel mai înalt demnitar al Curții”*³.

Atribuțiile mareșalului îl plasau în postura în care autoritatea sa la Curte era omniprezentă⁴. El coordona și

¹ Cécile Folschweiller (ed.), *Émile Picot, secrétaire du prince de Roumanie: correspondance de Bucarest: 1866–1867*, Presses de l'Inalco, Paris, 2020, p. 139.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală – Documente Oficiale (în continuare, ANIC-CROf.), dos. 33/1873, f. 702.

³ Văcărescu, *Ceremonialul Curții Domnești*, p. 10. Descrierea a fost menținută în ediția adăugită odată cu ridicarea rangului Curții la cel regal: idem, *Ceremonialul Curții Regale*, p. 14.

⁴ Am mai tratat subiectul acestui capitol: Tudor Vișan-Miu, „Mareșalul și mareșalii Curții Regale a României”, la Judit Pál, Vlad Popovici, Andrei Florin Sora (coordonatori), *Servitorii Statului: Funcționari, funcții și funcționarism în România modernă (1830–1948)*, Mega, Cluj-Napoca, 2022 (în curs de apariție).

supraveghea activitatea personalului, asigurând ordinea și intervenind când sesiza nereguli. Răspundea de protocol, îngrijindu-se astfel de reputația Casei Regale. Ținea legătura între Palat și autorități, rol care îl plasa în postura de personalitate indispensabilă a vieții publice din cadrul statului român.

Postul de mareșal conferea prestigiu, iar sarcinile ingrate au fost, la început, mai degrabă rezervate Administrației, de care depindeau toate serviciile Curții¹. Administratorul general era cel care încasa lista civilă, făcea ordonanțarea plăților și organiza contabilitatea. Suveranul a încredințat Administrației și gestionarea averii sale particulare.

Pornind de la primii ani ai domniei principelui Carol I (din 1881, rege al României), vom vedea unde se situa Mareșalatul în structura organizatorică a Curții din acei ani.

O ZI DIN VIAȚA PALATULUI

În anul 1866, Carol I a preluat ca reședință princiară Palatul Domnesc din București, folosit de Cuza. În același an, statul român a pus la dispoziția principelui, ca reședință de vară, casele domnești de la Cotroceni². În limbajul epocii, se spunea, atunci când suveranul era în București, că și Curtea sa se afla „la Palat”, iar, când suveranul „lua reședința” în altă parte (de pildă, în anii Regatului, la Sinaia), că și Curtea „îl urma”. Desigur, exista un personal permanent la

¹ Adriana Cristina Mazilu, *Casa Regală a României. 1866–1914*, pp. 18–20.

² Narcis Dorin Ion, „Carol I – creatorul reședințelor regale din București”, în *Regele Carol I: ctitorul României moderne*, vol. I, Muzeul Național Peleş, Sinaia, 2019, pp. 227–296. Cf. Gabriel Badea-Păun, *De la Palatul Domnesc de pe podul Mogoșoaiei la Palatul Regal de pe Calea Victoriei: arhitectură și decoruri (1866–1947)*, Corint, București, 2017; Diana Mandache, *Cotroceniul regal, Curtea Veche*, București, 2015.

toate reședințele regale, iar această finețe de limbaj a motivat în parte titlul de mareșal „al Casei și Curții”.

O Curte monarhică ne poate fascina prin faptul că reunește, sub același acoperiș instituțional, dimensiunea unei vieții private cu cea a unei activități publice. Când aproba bugetul Casei, suveranul asigură nu doar cheltuielile indispensabile Tronului, dar și sieși, cel care îl ocupa. Cheltuielile Curții, încadrate în veniturile disponibile din „lista civilă”, erau planificate de Administrație¹.

Curtea oferea monarhului cadrul în care, ferit de ochii publicului, își desfășura viața privată. Servitorii se aflau în mijlocul eforturilor depuse pentru ca nevoile personale ale celui care purta Coroana să fie îndeplinite în mod corespunzător. Personalul de serviciu, supravegheat de un intendent, avea în grijă detaliile intime cu care începeau ziua suveranului – precum scularea, îmbrăcarea sau micul dejun.

¹ Deși Curtea avea un rol foarte important în activitatea publică a regelui – deci la mijloc erau mize de stat –, funcționarii Curții nu erau ai statului, ci funcționari privați (cu excepția ofițerilor și a celor detașați de la instituții publice). Problema pensiilor a fost târziu reglementată la Curte: un fond de pensii a fost introdus, la 31 decembrie 1899, pentru servitorii cu zece ani de serviciu, iar, la 1 ianuarie 1914, pentru funcționarii Casei Regale care aveau cel puțin 15 ani de serviciu; în ambele cazuri, văduvele lor puteau beneficia de jumătate din suma cuvenită (ANIC-CROf., dos. 34/1905, ff. 30–36; *ibidem*, Carol I, dos. 79/1914, ff. 1–3). Fondul, la început subvenționat de Casa Regală, a fost reorganizat, de la 1 martie 1919, pe baza contributivității, fiind gestionat de o „Casă de Pensii” proprie (*Regulamentul de pensii al funcționarilor, slujbașilor și servitorilor Casei și Moșilor Regale din 28 februarie 1919*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1919). Raportul înaintat regelui Ferdinand, sub semnătura mareșalului, Henri Catargi, și a administratorului, Barbu Știrbei, pentru aprobarea regulamentului din 1919, amintea dezideratul de a le asigura slujbașilor Curții „un trai liniștit la bătrânețe”.

Când, pregătit de partea oficială a zilei, suveranul intra în camera de lucru, găsea pe biroul său documentele pregătite grație secretarului particular și funcționarilor Cancelariei: acte care așteptau sancțiunea și promulgarea (decrete și legi), memorii, petiții, cereri de audiență, informări, presă, corespondență privată etc. După-amiaza, erau primiți în audiență demnitarii Curții, pentru a li se comunica deciziile luate în chestiunile pendinte¹.

Programul zilnic al monarhului², cuprinzând întâlniri și evenimente oficiale, era stabilit din timp. Un adjutant, aflat de serviciu în ziua respectivă, îi era alături pe parcursul zilei și îl ajuta să-și respecte fiecare angajament. Seara, când părăsea spațiile de lucru, monarhul revenea în grija personalului de serviciu.

În numele regelui, mareșalul, ajutat de Cancelarie, corespundea cu autoritățile publice în chestiuni care priveau treburi de stat sau interesele Curții. Adresele care emanau de la Palat, în afara corespondenței directe a suveranului, erau semnate de mareșal sau de șeful Casei Militare, pentru a da o „voce unitară” a Curții în raport cu celelalte autorități. La Cancelarie erau primite și petițiile unor particulari, adresele suveranului, la care răspunsul era transmis prin secretarul particular sau prin mareșal.

Audiențele erau aranjate prin mareșal, care devenea astfel părtaș la gestionarea timpului prețios al monarhului. Suveranul, prezentându-i-se solicitările de audiență, fixa

¹ În jurnalul regelui Carol I găsim numeroase însemnări în care mareșalul, șeful Casei Militare și secretarul particular erau primiți după prânz.

² Din ultimii ani ai Curții, s-a păstrat un registru cu însemnări zilnice privind activitatea reginei-mame Elena, în două volume (ANIC-CROf., Regele Mihai, dos. 10/1940 și dos. 11/1940). În continuare, le vom cita: *Jurnal de audiențe regina Elena*, I și II.